

ÉRTEKEZÉS
a'
Könyv-olvasásról

Irta
Laszkalner Antal
Veszprémi Kanonok

Pesten, 1832.
Esztergami K. Beimel József^o betűivel.

A' Könyvolvasásról.

Ha már ezelőtt néhány ezer esztendővel – mikor a' külömbféle ösmereteknek írásban való közlése, az erre megkívántató elmekészségnek és a' hozzá tartozó írásszereknek akkori szűke miatt, még csak ritkán, és nehezen történhetett meg – e' tapasztalásbéli állításra fakadt a' *Prédikátor* nevű szent könyvnek szerzője, hogy *a' sok könyvírásnak nincsen vége*: mennyivel inkább illik ezen észrevétel a' későbbi üdökre; nevezet szerint, mióta a' könyvnyomtatásnak mestersége kitaláltván, és csaknem az egész világon mindég nagyobb meg nagyobb folyamatba jöven, az illy móddal közrebocsátott írományoknak csupa lajstromábúl majd számosabb kötetek támadnának most, hogysen régenten egész írott munkák találtattak?

Ebbül ugyan, mivel tagadhatatlan, hogy a' könyvek általlyában az észderülést és tudósságot az embereknél nagyon elősegítik – több szem kettőnél többet látván, 's olly úton, mellynek törésében és egyengetésében annyi ezer okos elmés férjfiú előre dolgozott, tovább haladni nem szinte nagy fáradságba telvén – természetesen és tulajdonképen az látszik következni, hogy, a' kiadott könyveknek üdönként nevekedő számához képest, az embereknek is, kik hivatalbúl vagy hajlandóságbúl könyveket olvasni szoktak, a' tudományokban és az erkölcsösödésben napról napra nagyobb előmenetelt szükséges tenniük: azonban a' tapasztalás nyilván azt mutattya, hogy sokan, ámbár a' könyvolvasásban majdnem szüntelen foglalatoskodnak, még is tudományos és kivált erkölcsi tökéletesedéseknek olly csekély tanújeleit adgyák, hogy igazán sajnálni lehet a' drága üdőt, mellyet arra töltöttek. Ennek pedig mi az oka? Nem egyéb valóban, hanem hogy kevesen értik 's tartják közönségesen a' könyvolvasásnak helyes és célkövető módgyát, melly nélkül igaz és sükeres tudósságra 's erkölcsösségre az által szert tenni lehetetlen.

Hogy tehát különösen azok, kik nem csupa üdőtöltésnek vagy hiú gyönyörködésnek kedvéért, hanem valóságos tanulni és csinosodni kívánó szándékból adgyák a' könyvolvasásra magokat, mindazonáltal ebbéli czéllýoknak megesszközlésére alkalmas vezető nélkül szűkölködnék, jobb foganattal gyakorolhassák az olvasást: nem lessz talán sem üdőtlen, sem kelleetlen, e' fontos tárgy íránt némelly gyakorlásillető útásításokat és rendszabásokat velek tanácsadólag közleni; előbb ugyan akárminémű foglalató könyvekre általlyában, azután pedig különösen a' Bibliára, avvagy szent Írásra nézve, toldalék gyanánt végre hozzá függesztvén egy rövid cikkelyt a' szemeknek, úgymint az olvasásra tellyességgel szükséges szerszámoknak, illendő gondviselésérül.

1. §.

Első és fő dolog, mellyre akárkinek a' könyvolvasásban kell ügyelnie, abban áll, hogy azon könyveket, mellyeknek segedelmével tudáskörét messzebb terjeszteni, és magát jobban tökéletesíteni akarja, mindgyárt előre szorgalmatosan kikeresse és megválogassa. Mert nem mind jó az, a' mi első tekintetre jónak látszik; sem nem igaz mindenkor, a' mi szépen és kellemetesen mondatik: sőt az igen pompás és sokat ígérő homlokírás, mellyel bizonyos új könyv díszeskedik, és a' nagyon mesterséges vagy köcsögtető írásmód, mellybe a' könyvszerzőnek csekély értékű, vagy éppen fonák arányzású munkája szántt szándékkal öltöztetik, nem ritkán alattomos előre tudósító 's megintő jele az alacsony haszonkeresetnek, vagy, a' mi sokkal rosszabb, a' méz közé vegyített méregnek, és rózsák között lappangó kígyónak. Legalább az semmi kétséget sem szenved, hogy a' folyamatban lévő 's naponkint szaporodó könyveknek özönében hasonlíthatatlanúl nagyobb számmal találatnak olyanok, mellyek középszerű

elméktől, 's úgy nevezett féltudósoktól, külömbféle mellékes vagy éppen gonosz szándékból származtak, és így nem csak valóságos haszon nélkül, hanem inkább tetemes kárral olvasatnak, mintsem olyanok, mellyeknek szerzői érett eszű, sükeres ítéletű, nagy tudományú és derék erkölcsi minéműségű emberek lévén, olvasóikat az igaznak bővebb ösmeretére, és a' jónak szívesebb gyakorlására vezérteni képesek volnának.

Mindössze pedig három rendre oszthatni leginkább fel ama' könyveket, mellyeknek olvasását, hogyha nem káros, minden bizonytalansággal foglalatosságnak kell tartani, 's következőleg akárkinek sem, a' ki önnön javát szereti, és cselekedetét meg nem akarja bántani, de kiváltkép a' gyakorlatlan elméjű 's állhatatlan szívű ifiúságnak tellyességgel nem lehet javasolni. Ide tartozandók először azok, mellyek magokban igen silány szert foglalnak, és csupa mulatságra is alig alkalmatosak; másodsor azok, mellyek mohón és vigyázatlanul olvastatván, mind az érzésre mind az észre és elmére nézve, könnyen veszedelmesek lehetnek; harmadsor és utólyára azok, mellyek egyenesen és feltett szándékból a' végre írottaknak lenni látszanak, hogy az olvasónak gondolkodásmódját tévelygésre csábíthassák, és szívét egészen megronthassák. Mind a' három rendbélieket egyenkint közelebből tekinteni, és tellyesebben előre megösmerni szükséges.

2. §.

Vannak bizonyos üdőközök ez életben midőn az ember, súlyosabb dolgain 's gondgyain örömet tágitani akarván, azonban elméjének felvidámítására egyéb alkalmas módot legottan nem találván, a' könyvolvasásban keresi enyhülését. Magában semmikép sem rosszalható, sőt ajánlásra méltó gondolat: csak tárgyai azon könyveknek, mellyek ilyenkor elővetetni szoktak, ne volnának gyakorta olyanok, hogy, ammint nagyobb résznyire hivalkodó és csekély tehetségű elméknek műhelyében, másoknak sokkal jobb és helyesebb efféle munkái után vaktában koholtattak, úgy az olvasónak is – azonn kívül hogy szeméit az olvasásban ekkint gyakorolhattya, és legfellyebb még, imitt amott egy különös szójárásra vagy furcsa gondolatra, mint a' szemét dombon vájkáló tyúk néha egy árpaszemre nagynehezen akadván, ezzel magát soványan mulathattya, – más hasznot nem szereznek; sőt annyiból ártanak is, hogy az embernek érzésügyelő izlését, azaz, a' szépnek, illendőnek, felségesnek megítélésére való tehetséget, kellemetlenül érdeklük 's megvesztegetik; eszt külömbféle hibás véleményekkel 's előítéletekkel betöltik; kedvét más velős és sükeres munkáknak olvasásától elveszik, 's ezeknek voltaképen való megértésére őket alkalmatlannak teszik.

Illyen dibdáb agyszülemények pedig, mellyek valóban kisebbségére és gyalázattyára válnak felvilágosodással és csinossággal kérkedő századunknak, minden ágaiban a' tudományoknak úntig találtatnak; úgy hogy őket, a' tudományokban járatos férjfiaknak is, míglen szorosabb vizsgálát alá nem veszik; sokszor nehéz más derék és talpra esett munkáktól mindenkép megválasztaniok: mennyivel inkább szükséges tehát jól vigyázniok a' tapasztalatlan ifiaknak, hogy efféle korcsfajzatokkal, még csupa üdőtöltésnek okáért is, barátságba ne ereszkedgyenek? Úgy is bizonyára sokkal rövidebb az embernek élete, és sokkal több tudni való dolgokra van szüksége, hogysem illyes hiábanvalóságokra, 's illy foglalatos tunyaságra üdejét és pénzét vesztegetse.

3. §.

Az említett akárminémű tárgybeli izlésrontó, észcsavaró 's üdövesztegető irományokon kívül, majd éppen olly számosak, vagy talán még számosabbak, az úgy nevezett *szép*, azaz, szivérzékenyítő mesterségekhez és tudományokhoz tartozó munkák, mellyek a' helyesen vizsgálódó észnek, és kiváltképen a' jó lelkiösmeretnek tiszta és igazságos ítéletét mindenkor ki nem állják, 's ugyanazért, hogy ne ártsanak, felette nagy vigyázást és szorgalmatos előre való gondoskodást is kívánnak. Illyenek nevezet szerint a' *lepcsés mesék, költeményes történetek* (Románok) *víg*, vagy *szomorú játékok, gúnyírások*, 's több hasonló.

Meg kell ugyan vallani, hogy az efféle munkák, ha jeles, ügyes és erkölcsös szerzőktől veszik eredeteket, a' mellett mértékletesen, okosan és annak üdejében olvastatnak, nem csak elmevidámító gyönyörködést okozhatnak, hanem az által, hogy az olvasót az igaznak elfogadására és a' jónak tellyesítésére birni és szinte elragadni képesek, észderítő és szívnemesítő eszközök gyanánt is szolgálhatnak. Legalább e' végből szokták a' felsőbb Deák oskolákban járó ifiakkal még most is rendszerint megtanúztatni 's könyv nélkül elmondadni kötött vagy kötetlen beszédű illyes munkáit a régi nevezetesebb Íróknak, hogy azokból mind az ékes írásmódra követni való példát, mind a' helyes és eszes gondolkodásban illendő oktatást vegyenek magoknak. Ámde az is bizonyos, hogy, a' kik leginkább ifiúkorokban, az illyen érzésügylő vagy szívérdelkő munkáknak olvasását felettébb kedvellik, és benne sem szükséges válogatást nem tesznek, sem alkalmas rendet 's módot nem tartanak, ha talán egyéb kárt nem okoznak is magoknak, azaz, természetes eszket és jó erkölcsöket egészen meg nem vesztegetik is általok; már csak azt is elég rövidségnek 's ártalomnak tarthatták, hogy az efféle költemények nagyon elérzékenyítik 's elpuhítják a' szívet; az észnek pedig egyoldalú vagy éppen ellenes arányzást adnak, és tündér világba helyeztetvén az embert, a' valóságos létséget, és jelenvaló állapotját a' társaságos életnek, vele megúntatták; egy szóval, a' kívánatos vidámság és elmegyönyör helyett, mellyet ígérnek, többnyire lehetséges önelégedését 's boldogságát rabolják el a' szívekn.

Azonban, igen közönséges, mellette pedig főképen veszedelmes következése a' szabadabban és pajkosan irtt költeményes munkák' olvasgatásának az, hogy a' képzelődést akárkiben is, de leginkább a' természettől már heves fiatal emberekben, nagyon megtüzesíteni, külömbféle ál, csélcspapó és tisztátalan képekkel 's ábrázolatokkal bemocskolni, a' nemöszönt és testi szerelmet üdőnek előtte felébreszteni, vagy mód nélkül nevelni, 's ennél fogva őket a' tiltott szerelmeskedésre, sőt a' végső zabolátlanságra lassankint elkészíteni 's hajlandókká tenni szokták. Óh! hány ifiú nem siratta már meg, élemedett 's megjózanodott korában, azon indulatos viszketegséget, mellyel ők az illyen mulatságos könyveken azelőtt annyira kapdoztak, hogy eszket is elkábították, erkölcsöket is veszedelembe ejtették miattok? *Vagyon*, tudniillik, a' Példabeszédeknek állítása szerint, *ollyan út* azaz, ollyan ügyekezet, vágyakodás, foglalatosság, *melly az embernek elejénte igaznak, tisztességesnek, helybenhagyhatónak, látszik, de a' mellynek kimenetele halálos*, avvagy igen szerencsétlen és keserves.

4. §.

Így lévén a' dolog az említett első és második sorban álló könyveknek vigyázatlan és módatlan olvasására nézve, mit kellyen a' harmadik osztálybélielőkül, a' józan észnek hagyománya, és a' hiteles tapasztalásnak bizonyítása szerint, végre ítélni, már maga az illy könyvek' szerzőinek könnyen kinyomozható, és majdnem szembetűnő gonosz szándéka elegendőképen megmutattya. Tudniillik voltak minden időben, vannak 's lesznek olly fordúlt eszű és romlott szívű emberek, kik, a' helyett hogy velek született jeles elmetehetségeket, 's egyéb termé-

szeti alkalmasságokat, köz hasznú szerzeményekre, magoknak 's embertársaiknak tökéletesítésére és boldogítására illendőképen fordítanak, inkább azokkal a' religiónak és erkölcsösségnek ostromlására, külömbféle hibás talpállításoknak 's ártalmas véleményeknek terjesztésére, más alábbvaló elmetehetségű, kevesebb tudományú és próbálatlan erkölcsű személyeknek elcsábítására – feltett szándékból visszaélnék. Ugyan is, mivel ők, saját vétkek és átalkodottságok miatt, igaz hit és jámborság nélkül szűkölködvén, nyugodtt elmével 's ön-elégedéssel nincsenek, nem is lehetnek; tudgyák ellenben, vagy legalább méltán gyanítyák, hogy más istenfélő és erkölcsös életű emberek, még erős hitbéli 's erkölcsi meggyőződéssel birnak, nálloknál mindenkép csendesebb lelkiösméretűek 's boldogabak: embertelen irigységtől és kárkivánástól indítatván, megvetik minden mesterségeket, melly által ezen meggyőződést benneknél alább szállíthassák, sőt, ha lehetséges, egészen fel is forgassák.

Hogy pedig annál könnyebben és bizonyosabban elérhessék ezen gonosz czéllyokat, nem mindenkor merik lélekvesztő fegyverekkel nyilván és egyenesen megtámadni azokat, kiket kelepczébe dönteni akarnak; attúl tartván, nehogy illyképen őket hirtelen megrezzentsék, és magoktól egészen elidegenítsék: hanem többnyire róka' módgyára alattomban és mellesleg incselkednek utánok, midőn vagy közbevetett hímes szavakkal, messzünnen kölcsönözött okoskodással, hosszúra nyújtott kerek beszédekkel, igen nagy fenekét kerítvén ama' képtelen és próbált igazságokkal megférhetetlen allításoknak, mellyeket olvasóikkal elhithetni akarnak, azon törekednek, hogy ezeknek figyelmetességét az okoskodásban ejtett szarvas hibáiktól elvonnyák, és elméjét hiú, ál 's igaztalan következteléseiknek, toldalékaiknak, jegyzéseiknek helybenhagyására észrevehetetlenül elkészítsék; vagy a' legszentebb hitágozatokat, törvényeket, szertartásokat, hozzájok semmikép sem illő jussal megrostálván és rázogatván, azoknak sükeres, világos, észgyőző okait készakartva elmellőzik, vagy csak résznyire és futólag érintik; látszatos akadékaikat, hiányosságait 's gyengébb oldalait viszontag szorgalmasan kikémelelik, és ravaszúl nagyítván, vagy fonákul elcsavarván, mesterségesen öszveszött, 's már elégszer derekasan megczáfolt ellenvetésekkel újra ostromolják; vagy rövidebb, de annál veszedelmesebb úton, mellyet nevezet szerint Voltaire és czimboratársai választottak, egynehány negédes mondással megvetik, kigúnyolják, nevetségessé teszik.

Már pedig tapasztalhatóképen bizonyos az, hogy az ál okoskodások (sophismák) és helytelen vítatások, de leginkább a' vakmerő gyalázások, mellyeknek azelőtt senki hitelt nem adott, sőt a' mellyekről senki irtózás nélkül nem is gondolkodhatott, ha némelly nagy hírű 's tekintetű, jóllehet mellette gonosz és hamis lelkű íróknak, közre bocsátott munkáiban vegyesleg előkerülnek, és vigyázatlanul olvastatnak, üdővel majd szintolly rossz következteléseket szülni képesek, valamint az embernek önmagától kigondolt 's önmagában táplált hibás és helytelen véleményei. Mert, midőn az igaztalan ügynek ama' hivatlan szószólói olly bátran és fenyeen mondogattyák (de meg nem bizonyítyák), hogy a' dolog, mellyet vítatnak, nyilvánvaló, a' józan észnek megtagadása nélkül kétségbe nem vehető, minden okos embernek ítéletével meggyező; mások is, nehogy tompa eszűeknek, tudatlanoknak, ostobáknak széltében hiresztellessenek, gyáva szemérmességéből sokszor úgy tetetik magokat, mintha velek egyet értenének; még utóllýára eme' szinlésbűl valóságos és indúlatos vélekedés nem támad benneknél.

5. §.

Ezen kész veszedelem – mellyet a' csábító könyvek, mind az igaz religióra, mind a' polgári társaságra nézve, könnyen okozhatnak, sőt az által, hogy a' szabad gondolkadásra, az erkölcsromlásra, és a' függetlenségnek zenebonás kívánságára tágas útat nyitottak, valóban is okozni tapasztaltattak – szemek előtt forogván az egyházi és világi Előjáróknak: nehogy efféle könyveknek dögleletes mételye szüntelen' messzebb terjedjen, és több meg több előre

gyanakodni 's félni nem tudó együgyűeket megvesztegessen, mind a' két részről olly intézetek tétettek, hogy semminémű hitostromló és erkölcsrontó, vagy a' kormányozásnak és közcsendességnek rövidségére válható könyveket, akár itthon kinyomtatni, akár ha másutt kinyomtattak és lopva becsúszattak volna, valakinek magánál tartani, annál inkább olvasni, különös ok és engedelem nélkül szabad ne legyen. Méltán is bizonyyára: mert az illy könyveknek olvasása által, nem hogy valaki a' hasznos ösmeretekben és az erkölcsösségben gyarapodna, inkább az igaznak csupa látszattyát valóságos igaz gyanánt elfogadni, a' gonoszt pedig irtózás nélkül elméjében forgatni, pirulás nélkül emlegetni, és tartóztatás nélkül elkövetni tanúllyá.

De ha mindgyárt sem egyházi sem világi tilalom által nem volna is illy veszedelmes könyveknek olvasása illendő korlátok közé szorítva; ezt már maga a' természet törvényye, melly akárminemű veszedelemnek elkerülését parancsollyá, kinekkinek általlyában, kiváltképen pedig azoknak, kik habzó szivhajlékonyságokra nézve, hiteket 's erkölcsöket igazán féltetik miatta, valósággal megtiltotta. Nem is mentheti magát senki okosan ama' közönséges kifogással, hogy nincsen olly rossz könyv, mellyből valami jót tanulni nem lehetne; vagy, hogy annak, a' ki valamelly gyanús könyvet csak naggyából és tulajdonképen való részvétel nélkül olvas, semmi veszedelemtől nem kell félnie. Mert, ammint zavaros és megvesztegetett kútforrásból tiszta és egészséges vizet meríteni nem lehet: úgy fonák eszű és gonosz szivű íróknak munkáiból helyes és épületes oktatást vallyon kicsoda szedegethet? Azután, ha mérget, kivéven mikor orvosság gyanánt vigyázva vétetik, akárkinek csak kóstolni sem tanácsos: a' botránkoztató könyveknek olvasása legfellyebb azoknak nem annyira ártalmas, kik elegendő készüllettel, 's olly szándékból fognak hozzá, hogy felfödözdhessék a' benne találkozó balgatagságokat, és ravaszságokat illendőképen meg is czáfolhassák.

6. §.

Kivilágosodván eddig, micsodás könyvektől kell akárkinek is, de leginkább a' könnyen elcsábítható ifiúságnak, ha kárát látni nem akarja, szorgalmasan őrizkednie; az egyenes rend magával hozza, hogy azon könyvek is, mellyeket az olvasásra egyebek előtt választani illik, röviden megemlítsenek. Ezek pedig általlyában háromfélék lehetnek: úgymint szükségesegek, vagy hasznosak, vagy gyönyörködtetőek. *Szükségesegeknek* mondhatni azokat, mellyek egyenesen és eszközetlenül az ember' lelki vagy világi boldogságának előmozdítására szolgálnak: a' minéműiek valamennyi emberre nézve, a' religyiót és az erkölcstudományt fejtegető munkák; minthogy a' *Bölcsnek* állítása szerint, hiú az embernek akármelly egyéb tudása, hacsak az Istennek és az Istenre ügyelő dolgoknak helyes ösmerete nincsen benne. Ezen kívül pedig, ammint valaki ez vagy amaz állapotra és hivatalra adta magát, azonkép mindenkinek olly könyvek lehetnek szükségesegek, mellyekben ugyanazon állapotnak 's hivatalnak illendő viselésére célalkalmas talpigazságok, gyakorlásbéli rendszabások 's útmutatások foglaltnak: p. o. az egyházi embereknek szükségesegek olyanok, mellyek az Istentudományról és lelki dolgokról – a' jusítelő 's ügyvédli személyeknek olyanok, mellyek a' törvénytudományról – az orvosoknak olyanok mellyek a' nyavalyákról és a' betegeknek gyógyításáról tulajdonképen értekeznek. A' *Hasznosak* közé tovább számlálhatni azokat, mellyek ha egyenesen és eszközetlenül nem is, legalább eszközösen és melleleg arra valók, hogy általok akárminémű állapotú és hivatalú ember, az észnek és a' szivnek nagyobb csinosodásához jutván, külféle kötelességeinek ügyesebben és pontosabban megfelelhessen. Illyenek a' többi között az észtudománynak (logicának), bölcselkedésnek (metaphysicának), természetvizsgálásnak (physicának), hazai és közönséges történetírásnak, nyelvtudománynak tárgykönyvei. Végre a' *Gyönyörködtető* könyvekhez nevezet szerint tartoznak a' jobb izlésű és tisztességes foglalatú

költeményes munkák, jelesebb útirások, barátságos levelek, tudományos vagy politicabéli újságok, 's több effélék.

Mind a' három említett felekezetű könyvek iránt kettőre méltó leginkább vigyázni. Első az, hogy akárki a' szükséges könyveknek olvasására általlyában több üdőt és nagyobb szorgalmat, mintsem a' hasznosakéra, 's ezekre ismét többet és nagyobbat, mintsem a' gyönyörködtetőkére fordítson; mert a' könyvekben foglaltt külömbféle igazságok 's értemények (notiones) közül, némelyekben járatlanak lenni, ámbár nem dicséretes, de nem is vétkes: egyebeknek nemtudása pedig, azonkívül hogy véteknél tulajdonítandó lehet, legnagyobb zavarodásba és alkalmatlanságba is keverheti sokszor az embert. Másik az, hogy, a' ki akármelyik rendbéli könyveknek helyes megítélésében és válogatásában, saját értelméhez és átlátásához okosan nem bizhatik, – a' mi gyakorta és sokaknál megtörténik – más érettebb eszű, sikeresebb ítéletű és nagyobb tapasztalású férfiakhoz folyamodni, 's tőlök e' végre tanácsot kérni ne vonakodgyon. Így léssen, hogy mindenkor nagyobb fogannattal és üdönnyereséggel fog olvasni.

7. §.

Nem elég azonban, az olvasni való könyveket általlyában jól meg tudni egymástól választani; hanem egyszersmind bizonyos *rendszabásokat*, és illendő *tanulásmódot* is szükséges az olvasásban tartani. Minden egyéb előtt, mivel a' könyvolvasásnak fő és végső czéllya tulajdonképen az, hogy általa az ember a' tudóságban és bölcsességben mennél tovább, annál inkább gyarapodgyon: Plinius' és Seneca' tanácsa szerint, nem annyira *sok* könyvet, mint könyvekből *sokat* (non multa, sed multum), azaz, nyomosan, elmélkedve, és magára alkalmaztatva kell olvasni. Mert, ammint testiképen nem az ollyannak szolgál legjobban egészsége, a' ki sokat eszik, hanem a' ki, testének természeti minéműségéhez mérsékelvén evését, csak annyi ételt, még pedig jól megrágva, vesz magához, a' mennyit gyomra valósággal megemészthet 's vérré változtathat, szintúgy a' léleknek tökéletessége is az olvasás által akkor eszközöltetik meg foganatosan, ha valaki sem egyebet, mintsem eszével felérhet és volta képen átérthet, sem többet, mintsem gondalattyában rendbe szedhet, és emlékezetében alkalmasint fenntarthat, eggy húzomban nem olvas.

Legalább annyi bizonyos, hogy a' mód nélkül való sok olvasás, értelmesség helyett, melly még is fő alkuja a' tudásnak, csak zavarodását szüli a' képzeteknek, és ama' büszke önnelegendőséget, melly mindenféléből valaminek felfogásán tellyességgel megnyugodván, a' szoros vizsgálásnak hidegvérű komorságát útallya, és az igazságnak velejébe való benyomakodást, balgatatag oskolabéli kényszerítésnek tartya. Ebből pedig közönségesen következik, hogy az illyen sokat olvasni szeretők, ha nyomos értekezésre jut a' dolog, legottan érzik, sőt nyilván meg is mutattyák elmebéli ügyetlenségeket. Avvagy mi az oka, hogy a' régi tudósok többnyire járatos észszel és fontos ítélettel bírtak? Nem azé, hogy kevesebbet olvastak ugyan, de annál többet elmélkedtek, és elmélkedéseknek folyamattyát gyakorlásba venni el nem mulatták? Tudniillik magok akartak gondolkodni, és cselekvéseiknek határozó okai lenni inkább, hogysen másokat, még pedig sokszor nem szinte derekas eszüeket, hagytak volna gondolkodni, és minteggy kezeskedni magok helyett.

8. §.

Mínt hogy tovább akármely emberi cselekedetben különös figyelemre méltó a' *szándék*, nem csak azért, hogy tőle függ leginkább a' cselekedetnek jó vagy rossz, helyes vagy helytelen belső minéműsége, hanem azért is, hogy általa alkalmasan ki lehet nyomozni, meglehet határozni azon módokat, mellyek a' felvállalt cselekedetnek szerencsés kimenetelét elősegíteni szokták: illendő, hogy az olvasásra nézve is, minekelőtte hozzá fogjon valaki, szive szerint tudakozza magátul, miért akarja éppen ezt vagy amaszt a' könyvet, 's miért éppen most olvasni? Ugyan is a' válasz, mellyet neki belső érzése adni fog, mind azt, ha bátran és jókor belé kaphate az olvasásba, mind ama' szempontot, mellyből kiváltképen szükséges az elővett könyvet olvasnia, megfogja egyenesen ösmertetni vele. Így nevezet szerint, a' ki azért adgya magát az olvasásra, hogy tudományos ösmerteinek körét bővítse, vagy észügyelő elméletességét gyakorollya, nem fog kétség kívül, ha czélkövetőleg akar olvasni, e' végre ajtatos vagy szívérzékenyítő könyvet választani: ammint viszontag az olyan, a' ki főképen lelki épülésére szert kíván tenni, ezt, igen fellengő és egyre bölcselkedő tárgyakrúl irtt könyvekben, annyival inkább csupa gyönyörködtetőkb, nem fogja keresni.

Megtörténhet néha mindazonáltal, hogy, valamint külömbféle bogarak, sőt egy felekezetűek is, szintazon virágbúl külömbféle nedvet és táplálékot színek magoknak, úgy azon egy könyvet többféle olvasók, vagy talán éppen azok, kiki saját szándékának vezérlése szerint, többféleképen haszonolhatták. P. o. Tacitus' munkáit máskép fogja olvasni az oskolagyermek, máskép a' Politikus, máskép a' Psychologus, megint máskép a' Belletrista. Az oskolagyermek megelégszik avval, ha Tacitus' tömött deákságát az anyanyelvre fordítani, 's némelly ékeőbb szójárásait feljegyezni tudja. A' Politikus leginkább olly helyekenn fog mulatozni, a' hol az országlásnak és polgári rendtartásnak különös talpregulái előkerülnek. A' Psychologus, elmellőzvé az oskolai észrevételeket és országláshoz tartozó rendszabásokat, minden jelesebb történetekben csak az embert fogja, lelki minéműségeire nézve, nyomozólag tekintetbe venni. A' Belletrista viszontag Tacitussal, mint szerzővel fogja inkább, mintsem a' tőle szerzett történetírásnak foglalattyával, magát gyönyörködtetni; egyedül amannak szép eszt, és ritka elmekészségét fogja csudálni. Innét vagy on, hogy sokszor ugyanazon könyvről olly igen külömböző az ítélet: mivel tudniillik majdnem mindenik olvasó más meg más szempontból nézi a' dolgot benne, más meg más ítélettel is van közönségesen felölle. Hogy tehát az olvasásra választott könyvnek valóságos mivoltárul igaz ítéletet hozhasson valaki, nem elég, annak egész foglalattyát figyelmetesen átolvasnia, hanem azt is, mi adott a' könyvszerzőnek okot az írásra, és mi volt akkor feltett czéllya, ki kell szorgalmasan nyomoznia: kinyomozhattya pedig, ha a' könyv' elején találtatni szokott Előbeszédet, és az úgy nevezett Bevezetést, olvasatlanul nem hagyja.

9. §.

Megkivántatik ezenfelül az olvasóban, a' végre, hogy haszonnal űzhesse az olvasást, a' *tanítékonyosság* 's akárminémű *előítélettől való menekedés*. Az első azt hozza magával, hogy a' ki olvasni akar, azért olvasson, hogy valóban megtudhassa, bizonyos dologrúl mit beszélnek, mit ítélték 's hogyan okoskodtak mások, megtudván pedig ezeket, és saját tapasztalásával, ítéletével 's okoskodásával öszvetartván, ha ollyasra akad, a' mihez eddig jól nem értett, vagy a' miben valamennyire bizonytalankodott, vagy a' miről hibásan vélekedett, azt önkint elfogadni, és hasznára fordítani, ne tartsa szégyennek. Ellenkezik tehát az igaz és dicséretes tanítékonyosság amaz alacsony szolgálai majmozással, melly maga nyomozni nem mervén, az idegen tekintetnek egész hódolással enged, és akármely hihetetlen állításnak is, csak hogy a'

szorgalmatos vizsgálásnak alkalmatlanságátúl megmenekedgyen, vaktában hitelt ád. Errül írja Cicero (*de nat. deor. l. 1 c. 5. 10.*): „Az okoskodásban nem annyira a’ szerzőket, mint az ok’ értékeit kell keresni. Sőt azoknak, kik tanulni akarnak, többnyire árt a’ tanítónak tekintete; mert megszűnvén önnön ítélő tehetségekkel élni, mindenre, a’ mit attúl, ki hiteles előttök, megválasztva látnak, könnyen hajlanak. Azért nem hagyhatom helyben, a’ mit Pythagorás’ tanítványairól értettem: kik, ammint mondgyák, a’ vetekedés közben valamit vitatván, mikor ennek okárúl kérdeztettek, azt szokták felelni: *Ő maga mondotta*; ő maga pedig, Pythagorás’ vala.”

Az *előítéletnek* hasonlóképen az olvasóra nézve majdnem mindenkor czélellező következése lévén – úgymint a’ melly gátot vet a’ vizsgálódó észnek, hogy igaz értékét valamely dolognak, vagy állításnak voltaképen át ne láthassa, érdemképen meg ne böcsülhesse – azt egészen félre kell tenni; és egyenes szivvel, nem arra, mit ígér a’ könyvnek szerzője, vagy mit remélhetni tőlle, hanem mikép tellyesíti ígérését, az az, mennyire igazak állításai, és bizonyító okai mennyit nyomnak, leginkább kell ügyelni. Minekokáért, a’ melly könyvrül valaki előre magával elhitette, hogy csekély értékű vagy kellemetlen érdeklésű a’ tárgya; következőleg hogy igen keveset, vagy semmit sem tanulhat, kedve szerint belőlle, jobb, hogy azt ne is olvassa. Külömben illyes felőlle ejtett üdőtlen bal ítélete mellett, a’ benne lelhető legnyomósabb igazságok, leghelyesebb észrevételek ’s okoskodások, reá nézve, a’ szántó földben elrejtett kincs gyanánt, mellyet ott senki sem keres, nem is gyanít, haszontalanok maradnának: valamint viszontag az előre igen deréknek gondolt könyvben olly különösségek is képzelhetnek, mellyek ott semmikép jelen nincsenek.

10. §.

Az olvasásban *jó rendet* is kell tartani, még pedig, mindaz olvasni való könyvekre, mind az olvasás módgyára, mind az üdőre nézve. A’ mi a’ könyveket illeti: azonkivül hogy, a’ fellyebb (6 §.) említett javasls szerint, a’ szükségesekeknek a’ hasznosokhoz, ’s ezeknek megint a’ gyönyörködtetőkhöz képest, elsőséget kell engedni, még az eggyféléből sem tanácsos mindent, a’ mi eszébe jut az embernek, vagy történetből kezébe akad, össze vissza olvasni, és eggyik tárgyról a’ másakra, melly az előbbenivel tán semmi öszvefűggsben sincsen, lepke módra minteggy átrepdesni. Sőt, a’ jó rend azt kívánnya, hogy bizonyos felvett tárgyról, vagy tudományról, elsőben olly könyvek olvastassanak, mellyek a’ többi efféléknek megértésére alkalmatosan elkészítik az elmét, ’s mellyek emezekre némünémű világosságot árasztanak; következőleg hogy a’ könnyebb észfogásúakkal az olvasást el kell kezdeni, ’s így lassankint átlépni olyanokra, mellyek mélyebben fejtegetik a’ dolgot, ’s ugyanazért nehezebben is érthetők lenni szoktak.

Szintúgy az olvasásnak módgyára nézve szükséges, hogy a’ mennyire csak kitelik valakitül, eggy végben olvassa el azon munkákat, mellyek ugyanazon tudományról írtak, ’s eggyféle tárgyhöz tartoznak. Ez, nem csak megeszközli a’ gondolatoknak öszveköttő egységét, hanem az emlékező tehetséget is nagyon elősegíti az emberben; minthogy általa minden rokony gondolatok és tárgyadományok szorosabban öszvefűggsztetnek, az elmébe mélyebben benyomódnak, és több oda való képszövetkezések ’s képzetújítások támadnak: ha kivált olyan nevezetesebb mondások vagy igazságok, mellyek eggyik vagy másik efféle könyvben az előszöri olvasáskor elegendőképen észre nem vétettek, és így a’ gondolatoknak valóságos tárgyaiává nem válhattak, több ízben is elolvastatnak. Valamint pedig, ellenkező tekintetből, nem kevés hátramaradást okoz a’ tanulásban, az igen sokféle munkáknak elegyes olvasása; a’ hol eggyik tárgynak nyomadéka a’ másikat nagyon meggyengíteni, vagy egészen eltüntetni szokta: úgy az eggyfélének gyakorta való félbeszakasztása is kár nélkül ritkán vagyon;

minthogy ilyenkor az észképek' sora hirtelen szétbomolván, ezt igen nehéz azután ismét helyre állítani, 's illendőképén folytatni. Sőt gyakran megtörténhet, hogy a' legfelségebb gondolatok, mellyek az elmében már kifejtődni kezdetek, illy félbeszakasztás által zsengekben megfőjthatnak, 's tán örökre elenyésznek.

Végre a' rendkövető olvasás abban is áll, ha annak üdejében gyakorolatik. Legalkalmasabb üdőnek látszanak pedig, valamint egyéb észbéli munkára, úgy különösen a' fontosabb tárgyú könyveknek figyelmetes olvasására, a' reggeli vagy estvéli órák: mert reggel, a' gondolkodó erő az éjjeli nyugodalom által megújulván, kevés fáradsággal többre mehet az ember, mint egyébkor kettőztetett iparkodással, ama' régi közmondás szerint: *Aurora musis Amica*. Estve nemkülömben azért jó olvasni, mivel az ételmezés a' gyomorban akkor már véghez menvén, 's így az agyvelőben összevegyülő vékony inacsáknak is szökő ereje frissebb mozgásba jövéen, nagyobb készséget nyer az elme értő tehetségének gyakorlására. Ellenben, sem mindgyárt ebéd után, sem vacsora után nem esik jól az ollyan könyveknek olvasása, mellyek nagy erőlködést 's állandó figyelmetességet kívánnak. Mert ez által meggátoltván a' gyomor természetes munkálkodásában, az egészség is már nagyobb már kisebb mértékben elgyengül. A' lefekvés előtt különösen azt szokta a' mély gondolkodás okozni, hogy miatta az ember sokáig nem tud aludni; vagy ha utólyára nagynehezen elalszik is, avval, a' miről ébren gondolkodott, álmában szüntelenül bajlódik.

11. §.

Mivel hogy nincs regula kivétel nélkül, az imént javasolt rendhez is, mellyet az olvasásra nézve általlyában követni szükséges, nem kell olly szorosán és félénken magát szabni az embernek, hogy tőlle, a' környülállásoknak minémúségéhez képest, egy keveset eltávozni, és az igen fontos vagy komor munkák mellett néha könnyű 's vídám tárgyúakat is olvasgatni ne akarjon. Ugyan is, a' munkáknak illyes változtatása, azonkivül, hogy elúzi az únalmat, melly az egyformaságból támadni szokott, és a' kábúlástúl, búsongástúl, csüggedéstúl megmenti az elmét, fel is éleszti ennek lankadtságát, 's új erőt ad neki, mellynél fogva nehezebb munkákban ismét, jó kedvel és egész készséggel foglalatoskodhasson. És ezen változtatásnak leginkább akkor van helye, midőn valaki mélyebb gondolkodásra, és elvont tárgyakról való állhatatos elmélkedésre alkalmatlannak érzi magát; vagy midőn észre veszi, hogy a' tanulásban fáradni kezd elméje 's fogyni ereje: mert a' lelket munkára kényszeríteni nem lehet; vagy ha kényszeríteni akarjuk, a' mellett hogy egészségünkben kárt teszünk, idomatlan közép-szerűségénél többre nem igen vihettük ilyenkor a' dolgot.

Nem elég pedig az elmefárasztó könyveknek olvasását, szükséges enyhülés végett, koronkint másfélékkel felcserélni, vagy néha beszélgetéssel, néha sétálással, néha kézi foglalatossággal magát felvidámítani; hanem azonn is kell iparkodni, hogy, a' melly sükeres gondolatokba az előbbeni olvasás közben valaki nagyon belé volt merülve, azok pihenő óráiban is erőt ne vegyenek rajta, és az elmeújulást ne akadályoztassák benne. Minekokáért, ha mulatságos könyvekkel akar magánn tágítani, erre a' nevezetesebb útrajzolások és életírások, más effélékkel (6 §.) neki legjobb szolgálatot fognak tenni: ha az említett szándékból másokkal beszédbe ereszkedik; vigyázzon minden szavára, 's amazokét is viszontag egész figyelmetességgel hallgassa; ha magányosan járdogál; olly tárgyakra függessze kiváltképen esztét, mellyek ötet hathatósan és kellemetesen (de nem ám vétkesen) érdekelni képesek: ha kézi munkában foglalatoskodik; ezt ne tsak bibelődve és látszatra, hanem mennél nagyobb szorgalommal és pontossággal viegye végbe. Igen alkalmatos elmevidámító eszköz azonfelül a' musika is, ollyanokra nézve tudniillik, a' kik benne járatosak, vagy hallására szert tehetnek.

Egyáltalában pedig mivel az előbb dicsértt rendtartás, csak előmozdító eszköz arra, hogy az ember akármely ügyekezeteiben, következőleg az olvasásban is, kívánatos előmenetelt tegyen; ok nélkül azt ugyan el nem kell mellőzni, de egyszersmind hozzá sem kell magát senkinek olly szorosán kötni, hogy akkor is, midőn illendő szabadsággal élhet, önképen annak rabja legyen. Azután, mivel a' mulatságos dolgoknak tulajdon czéllya nem egyéb, hanem hogy a' fáradságos munkátúl eltikkadó emberi testnek vagy léleknek új erőt 's elevenséget szerezzenek: igen fonákul és czélellezőleg cselekszenek mind azok, kik a' gyönyörködtető könyveknek olvasását, mellyhez csak ollykor és mellesleg kellene folyamodniok, fő foglalatosság gyanánt üzik, 's legszebb üdejeiket avval vesztegetik. De még tetemesebb hibát követnek el, kik, a' mostan uralkodó bal szokás szerint, a' könyvolvasással többnyire csak érzés-ügyelő ízléseknek kisímitását, vagy legfellyebb értelemillető ösmereteknek gyarapítását arányozzák, szíveknek pedig, az az, vágyó tehetségeknek nemesítését, holott kiváltkép ettől függ az embernek tulajdon méltósága és igaz boldogsága, a' mellett majdnem egészen elhenyélik!

12. §.

Még egynéhány észrevételek és rendszabások vannak hátra, mellyeket szem előtt tartani, és gyakorlás által létesíteni, szükséges, a' végre hogy a' könyvolvasásból valaki magának igaz és állandó hasznot szerezhessen. Első az, hogy midőn az ember olvasni kezd, akárminémű gondgyaiból magát előbb kifejtteni, és minden kedvetlenséget vagy másféle háborodásait a' szívnek magától eltávoztatni ügyekezvén, elméjét jól ösveszedgye, és mondásonkint, sőt szavankint a' könyvszerzőt nyomban követvén, szorgalmatosan vizsgállya, mi különös vagy közönséges, mi fellengő vagy alávaló, mi új vagy régi fordul elő állításaiban: a' hol kiváltképen arra kell vigyázni, hogy az előadásnak bájoló kellemetessége az elmét el ne csábítsa, és a' csendesesen vizsgálódó ész is maga' részére ne hódítsa.* Nem kell tehát gyorsabban olvasnunk, mintsem gondolkodni tudunk; 's nem kell egy könyvet is jól átolvasottnak tartanunk, ha a' benne foglalt okoskodásokat vagy téteményes dolgokat mindenkép ki nem tanúltuk, fejünkbe velősen nem oltottuk, és ebbéli foglalatosságunknak okozattyárul magunknak vagy másoknak elégitő számot adni képesek nem vagyunk.

Így nevezet szerint a' *tudományépületes* (Systematicus) munkákban, kötelessége az olvasónak, ama' fő okot, mellyen a' szerző' állításainak és következtetéseinek erőssége, mint talp-falonn nyugszik, szorgalmatosan kinyomozni és megválasztani; netalán a hihető agyaskodástól elfoglaltatván elméje, próbált igazságnak vegye, a' mi sükeretlen talpokonn épülvén, a' szoros próbát ki nem állya. A' mi pedig különösen a' *bölcselkedő munkákat* illeti: ezeket az észtudománynak (logicának) regulái szerint kell megitélni. Tehát a' kérdékeny és visszás tárgyakban, nem kell, bármely szépen hangzó és igaznak látszó vitatását a' szerzőnek helyben hagyni előbb, míglen az ellenfélnek okai részrehajlás néplkül meg nem vizgáltattak, 's helyteleneknek nem találtattak. Ámde viszontag, minekutánna már valamely fontos tárgyúl, a' tudósoknak egy értelmű bizonyítása szerint, legjobb 's leghelyesebb munkák átolvastattak, az ollyanokat sem árt vizgálat alá venni, mellyek szintazon tárgy iránt nehezen hihető, és a' közönséges itélettel meg nem eggyező gondolatokat foglalnak magokban: mert, azonkivül hogy az ellenkező dolgokból, ha egymással ösve tartatnak, jobban kitünik az igazság; találkozhatnak köztök olly állítások, mellyek mindekkoráig helyteleneknek csak megrögzött előitéletből tartattak, szabad elméjű és pártatlan itéletű nyomozás után pedig

* Lásd 1824-ben Pestenn a' K. M. Universitás betűivel, Deákul és Magyarúl kiadott illy homlokírású munkácskámát: *A' társaságos életet jól elintézni tanító politika-erkölcsi Rendszabások*; nevezet szerint 264. és 265. szám alatt.

egészen más formát mutatnak. Tovább, mivel az értelemhatározástól, avagy mivoltkorlátozástól (logikai definitiótól) igen sok függ: úgymint a' mellyre nem ritkán egész értekezések és beszédfolyamatok, természetes következtetések gyanánt, építetnek; mindenekelőtte valaki az illyes folytatott mondásoknak vizsgálásába ereszkedgyen, tudnia, 's e' végre jól kitanúlnia kell, megvannaké a' rendkövető mivoltkorlátozásnak minden tulajdonságai benne? A' történetírásbeli tudósításokra nézve hasonlóképpen azt kell szemesen megvizsgálni, micsodások ezeknek kútforrásai? Lehete nekik bátorságosan hitelt adni? és hogy ha nem, miért nem?

Egyébaránt pedig akármféle tudományt akar is valaki könyvekből tanulni, lehelyesebben fog cselekedni ha e' végre először azon tudománynak talpészfogásait, talpállításait, felosztásait és rövid foglalattyaít, valamelly ügyes tanítótól szerzett oskolakönyvből jól megtanúllyá, átvisgállyá, és öszveköttőleg eszében forgatya. Ez meglévén, bátran ebbéli nagyobb munkákra is vetheti fejét; és csak azután olvashattya foganatosan az illy tudománynak rideg tárgyairól írt jelesebb értekezéseket, fejtegetéseket 's ellenvítatásokat; nem csak az új szabásúakat pedig, hanem a' régieket is; nem csak a' honi vagy egyenlő hitű, hanem az idegen nemzetbéli vagy különhitű írókét is.

Nem tagadhatni ugyan, hogy az illyen rendes olvasáshoz sok üdő, nagy türelem, és állhatatos serénység kívántatik: de hisz ezt mind bőven kipótollyá 's helyre hozza azon semmiféle más örömmel öszvehasználhatóan elmegyönyör, mellyet az efféle olvasás okozhat az embernek, ha általa mindég tanulttabbnak 's jobbnak érzi magát; midőn az, a' mit illy móddal idegen kútfőkből meregetett, jótévéleg saját elméjébe lassan lassan átszivárogo. Ezenkívül, mennél inkább gyarapodik valaki az ösmeretekben, 's mennél többet gyakorollyá magát az olvasásban és elmélkedésben, annál nagyobb készséget is nyer, hogy üdővel a' legvastagabb területű 's legelvonttabb észfogású munkákat, minden akadék nélkül, csudálatos gyorsasággal átolvashassa.

13. §.

Mit használ végre a' tudományoknak bármelly gazdag kincseit az olvasás által magának beszerezni, ha ezeknek állandó birtokában meg nem lehet maradni? Pedig a' tapasztalás elegendőképen meggyőzhet akárkit is arról, hogy , ammint egy felül külömbféle tudománybéli ösmeretek eszünknek tárházába apródonkint öszvegyűjtetnek 's ottan helyet foglalni látszanak, úgy más felül az ekkint szaporodó új észfogások, hacsak a' régiekkel jól öszve nem függesztyük őket, vagy másféle alkalmas módok 's eszközök által a' dolgonn nem segítünk, ezeket könnyen kimozdíttják helyekből, és egymás után elfelejtetik velünk. Kiki láttya tehát, melly szükséges azon módokkal és eszközökkel, mellyek által az emlékezetet kimüvelni és tökéletesíteni lehessen, igazán megösmerkedni, és szorgalmatosan élni.

Először ugyan arra, hogy valaki mindazon észképeket, mellyek valaha emlékezetében megfordúltak, mihelyt neki tetszik, legottan megújíthassa, legtöbbet tesz, ha az olvasott dolgokat jól fejébe veszi, és, legalább mivolti részeikre nézve, magában többször könyv nélkül elmondgya; kivált ha mig illyenkor az emlékezetet egyéb tehetségeivel is a' léleknek öszvefüggőleg gyakorollyá, ama külömbféleségeket, részképzeteket és jegyeket, mellyek az előbbeni észfogásokban talán csak homályosan és zavarosan gondoltattak, újra feltagolván, és egymással öszvehasználtván.

Azonban, mivel az emlékezetet sokféle észképekkel 's ezeknek rendbeszedésével nagyon terhelni sem tanácsos, nehogy külömben ez által az emlékezet meggyengítessen, vagy más lelki tehetség, különösen a' gondolkodó erő, mellette rövidséget szenvedgyen: a' figyelmetes olvasás, és szorgalmatos visszaügyeléssel való gyakrabbi elmélkedés, nem mindenkor

elegendő mód és eszköz az olvasott dolgoknak emlékezetünkben való fenntartására 's megörökítésére; hanem azonfelül, ha maradandó haszonnal olvasni, és egyszersmind emlékezetünket is kímélni akarjuk, szükséges, hogy a' nevezetesebb gondolatokat és téteményes dolgokat: mellyek az olvasás közben főképp érdeklenek bennünket, és emlékezetre méltóknak lenni látszanak, szorgalmatosan kiszedegetjük és különös jegyzőkönyvbe felírjuk. Ammint már az öregebb Plinius cselekedett: kirül írja az ifiabb Plinius (ep. 5, c. 5, 10.) hogy valahányszor könyveket olvasott, mindenkor jegyzéseket és kivonásokat csinált belőlök.

Ugyan is ilyen kivonás és feljegyezgetés nélkül, a' leghívebb 's legtartósabb emlékezetű emberrel is könnyen megtörténhet, hogy, több esztendő múlva, sőt még előbb is, a' tőle átolvasott könyvekből, néhány zavartt képzeteken kívül, más alig jút eszébe. Legalább a' dolognak mivoltáról úgy meg nem fog emlékezni, hogy, mikor kellene, a' könyvszerzőnek mondásait és bizonyságait voltaképen elő tudná hozni: holott csak néhány szónak is kihagyása vagy változtatása más értelmet 's más fordulást adhat az egész dolognak, mellyrül van a' kérdés. De tovább az illy kivonásnak és feljegyezgetésnek még az a' különös haszna is vagon, hogy az olvasó, ki talán a' tárgyúl vett könyvet szédelgő és tétovázó elmével átforgatta volna, ekkint bizonyos korlátok közé szorítatik, és állandó figyelmetességre mintegy kényszerítetik; vagy ha más valakitől kölczönözte a' könyvet, a' nélkül, hogy többé rászorúlyon, mindgyárt azután vissza adhattya a' tulajdonosnak.

14. §.

Lássuk már most határozólag az előbb említett *kivonásnak és feljegyezgetésnek* czélalkalmas *módogyát* is. Itt leginkább három kérdés támadhat: mit? mikor? és hogyan kell kijegyezni? Az elsőt, avvagy magát a' kiegyezni való dolgot, tulajdonképen az olvasónak rideg szándéka, gondolkodásmódogya, és észbéli csínosodásban ekkoráig tett előmenetele szokta megválasztani: mert, a' melly bölc s mondások, észrevételek, okoskodások az eggyik olvasó előtt egészen újaknak, különöseknak 's emlékezetre méltóknak tetszenek, a' másik talán azokat, mint közönséges és régtül fogva ösmeretes gondolatokat, fel sem veszi, vagy legalább, hogy jegyzéseket csinállyon belőlök, szükségtelennek tartya. Mindazonáltal olly tárgyak is adhattják, kiváltkép a' történetes tudományokban, némellykor elő magokat, mellyek, ha úgy, ammint kellene, még tudva nem voltak, mindenkép megérdemlik, hogy akárkitől is feljegyeztessenek. Sőt másféle tudományokrúl írtt könyvekre nézve hasonlóképen, nem lévén olly éles eszű, bő tudományú és nagy tapasztalású ember, a' ki mindent jól értsen, és másoktól semmit már ne tanulhasson; ott is lehet sokszor a' kijegyezgetésnek helye, a' hol ezt előre senki sem gyanította volna. Rövideden: mind azt, hogyha nem szükséges, de még is hasznos, az olvasott könyvekből kiszedegetni és feljegyezni, a' mit kár volna elfelejteni.

A' másik két kérdést egybefoglalólag – mikor, és hogyan esik meg legalkalmasabban a' kijegyezgetés? különösebben és pontosabban lehet, kell is, megválasztani. Tudni illik üdőtlenül és helyes rend nélkül vinné valaki e' dolgot végbe, ha mindgyárt, mihelyt az olvasás közben valamely kiváltkép jelesnek látszó mondásra vagy állításra akad, ezt jegyzőkönyvébe felírná; mert ez által figyelmetességét, melly az értelmes olvasásra leginkább szükséges, könnyen megzavarná, és elmélkedésének rendes folyamattját, melly nélkül nem különben keveset ér az olvasás, nagyon megakadályoztatná. Mindennek van bizonyos és alkalmas üdeje: más illik az olvasásra, más a' kijegyezgetésre; és ezen utolsóra legjobb az ollyan üdőt fordítani, mikor magát valaki nehezebb és elmélkedéssel járó munkára éppen alkalmatlannak 's kedvetlennek érzi. Hogy pedig illyenkor a' kijegyezgetés mennél kevesebb fáradsággal és üdöveszteséggel megtörténnyen, azonnal, hogy valamely könyvet olvasni kezd valaki, tartson eggy levélke fejr papírost készen; írja eggy két szóval felül reá a' könyv' nevét, és, ha több

kütből áll a' munka, a' kötet' számbetűjét is; nehogy véletlenül elcserélődvén az illy papíroskák, kétséges legyen, mellyik hová tartozik. Azután vegyen elő egy óntollat, és minden nevezetes helynél csinállyon vele a' könyv' levelének szélén egy kised 's könnyen kitörülhető pontocskát; a' papírosra pedig jegyezze fel, mellyik levél oldalán van az a' hely, mellyet a' könyvben pontocskával megbélyegezett, 's folytassa tovább az olvasást, még újra illyen kijegyezni való helyet nem vesz észre; melly alkalmatossággal az előbbeni cselekvésmódot mindannyiszor ismételle.

Vége lévén a' könyv' olvasásának, és az említett papíroskára való jegyezgetésnek, új vizgát alá kell sorjában venni az előre megbélyegezett helyeket, és, ha ekkor is leírásra valóknak találtnak, egymás után le kell írni; még pedig vagy a' könyvszerzőnek tulajdon szavaival, mikor ezeknek minémüségétül 's öszve alkotásától függ majd nem egész nyomodéka és csinosága valamelly előadásnak, vagy csak rövid foglalásban; de úgy mindazonáltal, hogy a' dolognak értelme hüven ki legyen fejezve, egészen ki legyen mérítve: melly által azt nyeri egyszersmind az ember, hogy értő 's ítélő tehetségét alkalmasan gyakorolhattya, és az illy munkát egy könnyen meg nem únnya. Hová kell pedig, és micsodás renddel a' kiválogatott mondásokat, vagy rövid foglalattját valamelly fontos értekezésnek leírni, az olvasónak kényyre vagyon hagyva. Némelylek ugyan azt javasollyák, hogy elejénte minden rideg tárgybeli kivonások különös levelekre irattassanak, és mikor üdőjártával már jó nagy csomóra szaporottak az illyképen beírt levelek, akkor soroztassanak, a' rideg tárgyaknak betürendgye szerint, öszve, és hogy ismét egymástül el ne szélledgyenek, külön nyalábocskákba bekötve tartassanak, de, mivel az illyen rendtartás, akármelly helyes és czélalkalmas is magában, leginkább csak olyanoknak való, kik a' tudományokat hivatalból gyakorollyák, és könyvszerzésre készítik el magokat; egyebekre nézve, kik az olvasásban annyi üdöt nem tölthetnek, 's a' mellett csak önnön emlékezeteknek gyámolítása végett jegyezgetnek, elég lessz talán, egy vagy két jegyzőkönyvbe folyvást beírni ama' nevezetesebb tárgyadományokat, mellyeket az üdönkint olvasott könyvekből kisedegettek. Csakhogy ekkor is egyáltallában szükséges, a' jegyzőkönyv' szélére, minden rideg kivonatnál, ennek rövid foglalattját néhány szóval értelmesen és pontosan kitenni, ezenkívül pedig a' kivontt darabnak végén feljegyezni homlokírását azon könyvnek, mellyből a' kivontt darab kölcsönötetett, valamint a' könyv kiadásának helyét, esztendejét, kötettyének 's oldalának számát is, hogy mind ezekre, mikor megkívántatik, egyenesen rá-akadni 's hivatkozni lehessen.

Már illy móddal ha gyakorolttatik a' jelesebb könyveknek olvasása, hogy nem bízzatik a' szerencsére egyedül, marade, és mi marad belőlle az emlékezetben, hanem a' szorgalmatos jegyezgetés is hozzá járul: kiki elégedéssel tapasztalni fogja ebbéli ügyekezetének kívántt fogantattját. Tudni illik, azonkívül hogy ekképen nem szükséges az egyszer olvasott könyvet egészen újra átvisgálni, 's még akkor is bizonytalankodni, nem kerülte-e talán el valamelly fontosabb dolog figyelmetességünket? kezünkben lévén a' java és veleje azon könyveknek, mellyeket így haszonoltunk, nállok nélkül ezután tellyességgel ellehetünk. A' mi több: efféle válogatott gondolatoknak és történetes dolgoknak gyűjteménye, midőn más foglalatosságoktól szabad óráinkban átme gyünk rajta, külömbféle új gondolatokra, elmélkedésekre, okoskodásokra ad vagy bizonyosan adhat alkalmatosságot.

A' könyvolvasásról mostan cikkelyenkint előterjesztett intések, javaslások és utasítások, akárminémü könyveket általlában illetvén, nagyobb részént a' *szent Írásra* is, melly haladólág *Bibliának*, azaz, könyvnek nevezttetik, alkalmazttathatók ugyan: de, mivel ez, mind Isteni tekintetére, mind felséges tárgyára és intézetére, mind régiségére nézve, egyéb könyvektül igen sokat külömböz; egy úttal, azoknak kedvéért, kik a' *szent Írás* fejtegetésének rendes tudományában járatlanok, azonban még is e' *szent* könyvnek olvasásátül éppen nem idegenek; hogy valóságos lelki hasznot vehessenek belőlle, az iránt néhány különös jegyzést és

gyakorlásügyelő regulát, melyeket mindég szem előtt tartani és tekintetbe venni szükséges, ide szerkeztetni, jónak, alkalmasnak látszott.

Minden egyéb előtt annak, a' ki a' szent Írást (értvén az egyházi lajstromba iktatott ó és új szövetségbéli szent könyveket) valóságos lelki haszonnal kívánja olvasni, ugyanazon szent Írásnak akárminémű könyvek felett való elsőségéről és méltóságáról meg kell voltaképpen győzve lenni. Meggyőzheti pedig erről általlyában kiki magát, ha jól meggondolja, hogy eme' szent könyvekben feljegyzett dolgok vagy igazságok közül egy sem találkozik, melly az emberi kénynek 's elmésségnek szüleménnyé volna; hanem hogy mind azokat az Istentől ihlett férjfiak, a' szent Léleknek késztetése és vezérlése szerint, foglalták írásba. (2. Pét. 1, 20. 21.)

Meg fog tovább kiki ezen észgyőzésében erősödni, ha a' szent Írásnak tárgyával is meg fog bővebben ösmerkedni. Mert, kivéven az előadásnak és írásmódnak édesgető kellemetességét, mellytől, nem mindenütt ugyan, de többnyire még is, mint csupa mellék dologtúl, szántszándékkal tartóztatták a' szent Írók magokat (1 Kor. 2, 4. – 2. Pét. 1, 16); mellyik könyv az, mellyben eme' tulajdonságok mind megvolnának: az erő, igazság, felség, tellyessége és sikeressége az ösmereteknek, eleven ábrázolása a' külső és belső világnak, és főképen ama' szembetünő sугára az Istenségnek, melly mindenik oktató mondásban új tökéletességre mutat ösvényt, vagy felbuzdítja az elmét? Már pedig efféle különböztető jeleit emlegeti sz. Pál Apostol már azon ó testamentombéli Írásoknak is, mellyek azon üdőkorbán ösmeretesek voltak, hogy tudni illik hasznosak a' tanításra, a' tévelygésnek felfödözésére és megigazítására, a' jámborságban való helyes oktatásra, melly által tökéletes legyen az istenfélő ember, és minden jó cselekedetre alkalmas (2 Tim. 16, 17). Mennyivel inkább lehetnek tehát még böcsösek a' Keresztények előtt az új testamentombéli szent könyvek, úgymint szintannyi állandó és csalhatatlan kútforrások, mellyekbul religióbéli ösmereteik legfőképen merítenek? Ugyan is, a' négy *Evangyéliombul* különösen megtanulhatni Jézus Krisztusnak, mint szentséges religiónk isteni Szerzőjének, nevezetesebb tanításait és téteménnyeit; az *Apostolok' cselekedeteiben* előterjesztetnek Krisztus' első követőinek, és nevezet szerint az Apostoli hivatalban kiváltkép serénykedő Pálnak, különbféle emlékezetre méltó esetei; a' mindgyárt azután következő *levelei* a' most említett Apostolnak, s' néhány tisztársainak, ámbár igen változó környülállásokban, és különböző községekhez, vagy rideg személyekhez írtak, még is, nem csak az evangyéliomi tanításnak megvilágosítására sokat használnak, hanem egyébaránt is mindenkép fontos, szent, és tanúsággal tellyes igazságokat foglalnak magokban. Végre, szent Jánosnak *titoklátása*, ammint neve is mutattya, nagy részént homályos értelmű ugyan, de azért még is üdvözséges oktatások nélkül éppen nem szűkölködik.

Illy nagy eredeti méltósága, és az embernek tökéletesítésére szolgáló jeles tárgybeli minémüsége a' szent Írásnak, megérdemli valóban, hogy ezt minden igaz keresztény, ne csak úgy mint más akármedly derék világi könyvet, hanem különös készüllettel és tellyes megfontolással olvassa. Példát mutattak ebben a' hajdani jámbor keresztények, kik közül sokan – mivel a' szent Írást úgy tekintették, és pedig méltán, mint a' felséges Úr Istennek az ő teremtménnyéhez intézett levelét, mellyben a' világ' bölcseitől és tudóssaitól elrejtett örök bölcsességének, és mennyei gondviselésének titkait, engedelmes és tanítékony híveivel megösmertetni (Mát. 11, 25), és azon igaz utat, mellyenn akárki az örök boldogsághoz juthat, sőt még e' földön is jól és boldogul élhet, világosan megmutatni (Ján. 14, 6) akarta – olly nagy tisztelettel viseltettek iránta, hogy nem mertek előbb csak hozzá is nyúlni, még kezeiket meg nem mosták; és, mikor azt magok olvasták, közönségesen megcsókolták, mikor pedig másoktól olvastatni hallották, a' férjfiak mindenkör süvegeket levették, és az asszonyok fejeket befödtek; mások azt térgyenn állva hallgatták. Sőt mai napig is tart ama' régi szent szokás – melly vajha most pusztá szokás ne légyen! – hogy a' nyilvánvaló isteni szolgálat alatt, az Evangyéliomnak olvasásakor mindnyájan a' hívek, kik jelen vannak, ülőhelyekből tiszteletnek okáért felkelnek,

és az esküvés közben is olykor az evangéliomkönyvet újjaikkal érintik, annak jelentésére tudni illik, hogy akkor bizonyosággal híják a' legfőbb igazságot.

Vannak ugyan, kiknek a' szent Írásban majd az előadás' módgyának egygyügyűsége, és némelly kifejezéseknek idomatlansága nem tetszik, majd maga a' dolog felette homályosnak, vagy éppen érthetetlennek látszik; kik is ezzel mentegetik magokat, hogy annak olvasását olly igen röstellik. Ámde meg kellene gondolniok, hogy a' beszédnek fellengősége, és szorgalommal keresett csínossága, semmikép sem kívántatik meg olly könyvben, mellynek fő czéllya az, hogy a' szükséges ösmeretekre tanítsa, és erkölcsaire nézve megjobbítsa az olvasót. Avvagy kívánnayae valaki az orvostul, hogy a' gyógyító szereknek rendelésében ékes írásmóddal élylen? vagy az ügyvédlőtül, hogy törvénykezésbéli bizonyításaiban és feleleteiben, a' nyelvnek tisztasága ellen semmi legkisebb hibát is el ne kövessen? Inkább már Seneca, jóllehet maga valamennyire duzmadtabb deáksággal szokott némellykor élni, még is azt meri állítani, hogy, a' kinek igen gondosan és csinosan öszve látszik szerkeztetve lenni beszédgye, arról egyszersmind tudni lehet, hogy kicsinységekben foglalatoskodni szeret elméje. A' nagy elme szorgalmatlanabban beszéll, és bátrabban. Akármit mond, nagyobb bizodalom vagon benne mint szorgalom, hasonlóképen a' szónoki tudományak fő' mestere, Cicero, szinte hibának tulajdoníttya, ha nyomos dolgok kényes beszéddel adatnak elő. Azonban, ha a' szent Írásban olly ékesenszóllást keres valaki, melly nem csupán csak gyönyörködtetni akar, hanem főképen oda czéloz, hogy az olvasónak eszét az eddig át nem látott igaznak elfogadására, és szívéet a' hibásan megvetett jónak tellyesítésére bírja, és szinte elragadgyra; vagy hogy a' sok bajjal, aggódással, viszontagsággal küszködő elmét lecsillapítsa és megnyugosztallya – illyenre ottan, csak igaz foganhatósága legyen, számtalan helyekenn akadhat; mert az Apostolnak bizonyítása szerint: *A mik (a' szent könyvekben) felírtak, a' mi oktatásunkra írtak fel, hogy a' békességes túrés által, és az írásoknak vigasztalása által, reménységünk legyen* (Rom 15, 4).

Azt tovább, hogy a' szent Írásban helyyel-közzel homályos és nehezen érthető mondások találtatnak, nem lehet tagadni, de csudálni sem, ha jól tekintetbe vétetik, hogy a' szent Írásbéli könyvek nem mind azon egy üdőben, hanem több ezer esztendő alatt, sokféle jámbor és szent életű férjfiaktül, kik közül mindeniknek az írásra különös indító oka és feltett czéllya volt, részenkint szereztettek: melly üdőközben a' nyelvek, szokások, erkölcsök, észképzetek, és helységek természet szerint nagyon megváltozván, az értelmességre nézve szükségképen különbféle nehézségeknek kellett támadniok. Ugyan is, ha már olly könyvben, melly csak egynéhány század előtt saját élő nyelvünkönn készitetett, mai üdőben, nem egészen világos minden; sőt ha már egy levél, mellyet nem rég írt valaki, érthetetlen előttünk, ha, kitül 's kinek íratott, bizonyosan nem tudgyuk, vagy azon arányzásokat és szófordulatokat, mellyek benne előkerülnek, elegendőképen nem ösmerjük: hogyan kívánhattgyuk, hogy a' szent Írásnak, értelme mindenkép világos és könnyen megfogható legyen, holott ez olly távüllevő 's különböző üdőben, olly nemzetek között 's olly személyektől szereztetett, kik e' földrül már régen eltüntek? Mindazonáltal, hogy illy szent foglalatu és intézetű könyveknek olvasásában, a' tévelgyésnek és félremagyarázásnak veszedelmétől kiki mentt lehessen; szintazon isteni gondviselés, mellynek ezen böcsülhetetlen religyióbéli tanúírásokat köszönhetgyük, tellyes bátorságú oltalmat szerzett, midén az Anyaszentegyháznak törvényes tanítóit 's pásztorait, úgymint az Apostoloknak rendbéli tisztolytatóit, a' szent Léleknek szüntelenvaló segedelmet és különös pártfogását igérvén Krisztus által nekik (Ján. 14, 15, 16), nyilván meghatalmasította, hogy, valamint átallyában a' nyilatkoztatott hitbéli 's erkölcsi tanításra, úgy nevezet szerint a' szent Írásnak igaz értelmére nézve, kérdésválasztó legfőbb bírák legyenek, kiknek mindnyáján a' hívek, hacsak a' pogányok és nyilvánvaló gonosztévők közé számláltatni nem akarnak, lelkiösmeret szerint engedelmeskedni, 's végzésekenn megnyugodni tartoznak (Mát. 18. 17.). A' miről az egész keresztény régiség annyira meg volt gyözve, hogy a' többi között

sz. Ágoston (L. adv. epist. Fundam. C. 5.) bizonyítással mondani nem átalotta: *Én az Evangéliomnak nem hinnék, hacsak a' katholika Anyaszentegyháznak tekintete engem rá nem bírna.*

Mint hogy pedig ezen valamennyi keresztényeket illető hitregulához nem mindenkor 's nem mindnyájan szabták tökéletesen magokat a' keresztények, ebből következett, hogy sokan közüllök, kik a' szent Írást szükséges előismeretek és helyes készület nélkül olvasni és fejtegetni merték, külömbféle veszedelmes tévelygésekre és fonákságokra vetemedtek, mellyek által a' keresztény hitnek eredeti együgyűségét és tisztaságát, magok részéről nagyon meg-rútították. Ebből következett, hogy a' keresztény hitvallók között üdönkint olly sokféle hitbéli felekezetek támadtak, mellyek közül mindenik egész bizakodással azt állítja, hogy egyedül ő vagy az igazságnak birtokában, 's ennél fogva azokat, kik a' szent Írást másképp értik 's magyarázzák, mintsem ő tulajdon kénysugallása szerint szokta, méltatlan és keresztényekhez tellyességgel illetlen módonn gyűlöli, üldözi, kárhoztattya. Sőt, vannak olyanok is, a' kik megrögzött előítéletek és fordított érzeménnyek szerint fejtegetvén, avagy inkább elcsavarván a' szent Írást, mindent találnak benne, a' mit akarnak, csak az igazságot nem, úgymint a' melly gonosz szívhajlékonyságokkal meg nem eggyez. Mert, ammint bizonyította szent Pál (1 Kor. 2, 14) az érzeményes ember (a' ki egyedül a' testnek vággyai szerint mindent szeret megítélni) meg nem fogja' (érteni nem akarja) azokat, a' mik a' léleknek szükségeit illetik, és az isteni nyilatkoztatásból tudva valók. Ugyan is, mivel efféle igazságok Istentől megvilágosított értelmet kívánnak a végre, hogy voltaképen átlátassanak; ő pedig illyen lelki értelem nélkül szűkölködvén, természet szerint balgatagságnak tartya, a' mit elhiúsodott emberi eszé-vel fel nem ér.

Tehát a' szent Írást – hogy senki belőlle kárhozatos visszaélésre alkalmatosságot ne vehessen, hanem inkább általa kiki a' helyes religióbéli ösmeretekben, és az istenes erkölcsökben kívánatos előmenetelt tehessen – mindenkor *vigyázva, jó szándékból, alkalmas üdőben, 's illendő renddel* szükséges olvasni. Tudniillik vigyázni arra kell az olvasónak leginkább, hogy e' régi és tellyes tiszteletre méltó könyvvel, mint más közönséggel, szabad kénye szerint ne bánnyon, annak szavait vakmerő agyaskodással megrostálván, és állításainak igazságát a' divatban lévő filozófiának állításaival méregetvén; annyival is inkább, minthogy, melly keveset bízhatni ezekben, a' bölcsességnyomozó felekezeteknek külömbisége, és gyakorta való ellenkezése váltig megmutattya: a' szent Írásban előterjesztett hit és erkölcs-illető igazságok pedig a' külömbféle üdöbéli gondolkodásmódot nem követhetik; mert, isteni eredetűek lévén, ammint ifjúkort soha sem értek, úgy férjfiukorra sem juthatnak, az az, tellyesen eggyenlők, elvégzettek és változhatatlanok maradnak örökké (Iza. 40, 8. Mát. 24, 25.)

Jó szándékból ellenben a' szent Írást olvasni annyit tesz, mint azon célzt elérni ügyekezni, mellyből a' szent Írás tulajdonképen szereztetett és közre bocsátott; azért tudniillik, hogy általa az embernek értelme az Istentől kinyilatkoztatott igazságoknak bővebb és világosabb üsmeretével meggazdagítasson, akarattya pedig az ottan meghatározott erkölcsi kötelességeknek tellyesítésére nagyobb készséget nyerjen: ammint ez szent Pál Apostolnak fellyebb említett szavaiból (2. Tim. 3 16, 17.) nyilván kitetszik, és a' Beréabélieknek példájával is megbizonyítatik, úgymint a' kik naponkint olvasgatták a' szent Írásokat, hogy ezekből Pál tanításának igazságát kinyomozzák, és, minekutánna erről tellyesen meggyőződtek, egyszersmind Kristus' hitéhez térni, 's ennek szabásai szerint élni, már semmiképp sem vonakodtak (Ap. csel. 17, 11, 12.) Minekokáért nem csak elhibázzák a' szent Írás' olvasásának igaz céllyát, hanem a' mellett illy szent intézetű dolog ellen nagy méltatlanságot is követnek el az olyanok, kik csupa üdőtöltésből, vagy hiú tudnikívánásból, vagy éppen agyafúrtt vizsgaság-ból adgyák a' szent Írás' olvasására magokat. Eggy szóval: a' ki nem a' végre olvassa a' szent Írást, hogy belőlle üdvözségeket oktatókat szedegessen, és az erkölcsi jobbúlásra fogatos ösztönt vegyen magának, ollybá tarthatya, mintha e' szent könyv előtte mindég be volna zárva.

Már az üdöre nézve, mikor illik főképen és legalkalmasabban olvasni a' szent Írást: minthogy a zsolttárok könyvében, *boldognak* mondatik *az az ember, a' ki az Úr törvényében gyönyörködik, 's rólla elmélkedik éjjel-nappal*; kívánni lehetne valóban, és egyszersmind nyomosan ajánlani, hogy életében egy napot sem mulatna el akármelly tanultt keresztény, a' nélkül hogy legalább egy órát a' szent Írásnak figyelmetes olvasására ne áldozzon, és, mivel a' testnél hasonlíthatatlanul fellyebb való a' lélek, ennek illy üdvözséges táplálékkal való tartásáról 's neveléséről ne gondoskodgyon: annyival inkább, hogy valaha sokan a' fő méltóságú személyek közül is, p. o. M. A Cassiodorus, Romai polgármester, ifiabb Theodosius és Nagy Károly Császárok, Róbert Siciliai Király, 's egyebek, többféle csoportos világi gondgyaik, és a' köz jóért felvállaltt súlyos dolgaik mellett, naponkint vehettek, 's vettek is elegendő üdőt magoknak e' szent foglalatosságra. Azonban, ha ezen istenes kívánság 's ajánlás felettébbvalónak, és a' mostani gondolkodással vagy életmóddal öszveférhetetlennek találna a' világi keresztények előtt látszani: kik egyenesen és tulajdonképen csak az egyházi vagy szerzetes rendbéli emberek' kötelességének szokták tartani, hogy, szent Pál' hagyománya szerint (1 Tim. 4, 13. Tit. 1, 9.) a' szent könyveket szorgalmatosan olvasgatván, ez által a' többi híveket is jól oktatni, az ellenkezőket pedig megczáfolni képesek legyenek, de csak ugyan akármelly állapotú igaz keresztényhez illendő volna még is, hogy mivel a' szent Írás általlában, különösen pedig az új Testamentom, az egész kereszténységet egyaránt illeti, legalább vasárnapokonn 's ünnepekenn, más hiábanvaló, sőt talán szinte hitostromló 's erkölcsrontó könyvek helyett, a' minéműeket az Ephezusbéli hívek, szent Pál' tanítására magokba térvén, önkint, elégettek (Apost. csel. 19, 19), kiki otthon az Evangyéliomot, és az Apostolok' leveleit olvasná, vagy olvastatná. Ezennkívül pedig, mivel a' körülállásoknak minéműségétül igen sok függ, olly annyira, hogy bizonyos üdőben, mikor tudniillik az elme valamely jó tanácsnak, intésnek, oktatásnak elfogadására különösen el van készülve, az ember szintazon szentírásbéli mondástul hathatósan megillettetik, mellyet egyébkor nem egyszer minden megindulás nélkül hallott, vagy olvasott: efféle alkalmatosságot 's elmekészületet, a' szent Írásnak olvasására nézve, legottan kell hasznolni; mert ki tudja? nem ez adhat-e éppen okot neki a' legfontosabb 's legüdvözösebb elmélkedésre, valamint hajdan szent Pál' szavainak (Rom. 13, 13.) illy különös alkalmatossággal való figyelmetes olvasása, Ágostonnak tökéletes megterését eszközölte?

Hátra vagyon még egy kérdés: micsoda renddel kell olvasni a' szent Írást? azzale, ammint az egész szent Íráshoz tartozó különös könyvek nyomtatásban kiadott Bibliáinkban előfordulnak: vagy pedig ama' rend szerint, mellyet kiki saját észzettségéhez, foganhatóságához és ínségéhez képest, választ magának? Általlában, mivel ez iránt bizonyos regulákat szabni nem lehet, némelly észrevételek is elegendő útásítás gyanánt szolgálhatnak. Ámbár tudniillik a' szent Írásnak minden könyvei, kivétel nélkül hitelesek, és isteni tekintettel bírnak úgy, hogy egyetsem szabad közüllök megvetni, vagy csak kevésre is becsülni; valamint mégis az ó szövetségbéliek az Izraelitáktul legnagyobb böcsben és tekintetben tartattak 's tartatnak: nem különben illik, hogy a' keresztények az új szövetségbélieket, magokra nézve előbbvalóknak állítsák, és amazokhoz képest nagyobb szorgalommal olvassák.

Egyébaránt az Anyaszentegyház órákra osztott mindennapi imádságaiban, a' hol mindenkor a' szent Írásból is valamely rész olvastatik, ezt a' rendet tartya: Advent I. vasárnapit fogva, mellyen az egyházi esztendő kezdődik, Karácsony után való vasárnapig olvastattya *Izaiásnak* jövendölését, azért mivel ebben Krisztusnak elérkezése csak nem világos szókkal előre hirdettetik; attul fogva pedig Septuagesima vasárnapig szent Pálnak a' *Romaiakhoz*, *Korinthusiakhoz*, *Galacziabéliekhez*, *Ephezusiakhoz*, *Philippiekhez*, *Kolosszabéliekhez*, *Thesszalonikabéliekhez*, *Timotheushoz*, *Titushoz*, *Philemonhoz*, és a' *Zsidókhöz* írt leveleit. Septuagesima vasárnap kezdi *Moyzes'* könyveit, és folytattya Böjt V. vasárnapig: ekkor Húsvétig *Jeremias'* jövendöléséből és siralmaiból egynéhány részt szokott olvastatni; tovább

Húsvét után III. vasárnapig az *Apostolok' cselekedeteit*, attúl fogva Húsvét után IV. vasárnapig sz. *János' titoklátását*; ezentúl Húsvét után V. vasárnapig sz. *Jakab' levelét*; e' naponn és az utánna következendő hétenn sz. *Péter' I. és II. levelét*; Húsvét után VI. hétenn sz. *János' I. II. és III. levelét*, Pünkösöd előtt való Szombatonn sz. *Judás Thad. levelét*; Pünkösöd után való hetekben a' *Királyok, Példabeszédek', Prédikátor, Bölcsesség', Szirách', Jób', Tobias', Eszther' Machabéusok' I. és II. könyvét*; végre a' hátralévő Profétákat, a' meddig lehet, mondattya el: úgy mindazonáltal, hogy naponkint több zsolnárt, és az Evange-
liumbúl egy kis részt kapcsoltat mindég hozzá.

Emlékezetre méltó ezennfelül sz. Hieronymusnak Laeta asszonysághoz intézett javallása, minémű renddel olvastassa leánnyával a' szent Írásnak külömbféle részeit: Tanúlly meg, úgymond, először a' *zsolnárokat*: e' szent énekekkel mulassa magát, és Salomon' *Példa-
beszédgyeiből* vegyen oktatást, mikép kell élnie. A' *Prédikátorbúl* szoktassa magát a' múlandóknak megvetésére. *Jóbban* az erkölcsnek és a' békességes türesnek példáit kövesse. Átmenvén az Evangyéliomokra, ezeket soha kezéből le ne tegye. Az *Apostolok cselekedeteit*, 's *leveleit* kész lélekkel oltsa szívébe. Minekutánna pedig elméjének tárházát eme' drága-
ságokkal meggazdagította, tanully meg jól a' *Profétáknak, Moyzesnek, a' Királyoknak* és a' *Kronikának* könyveit, hasonlóképen *Ezdrásét* és *Esztherét* is. Utólyára bátran olvashattya a' *titkos éneket*: netalán, ha ezt mindgyárt elejénte cselekedne, az érzeményes szavak alatt e' lelki menyegzőverseket nem értvén, erkölcsére nézve sérelmet szenvedgyen.

Befejezés gyanánt, sz. Bernárdnak e' tárgyról való helyes és sikeres szavait nem lessz kelletlen előhozni. Ő az Isten hegyérül nevezett szerzetes atyafiakhoz írt levelében így szól: „A' szent Írásnak készületlen és változó olvasása, melly minteggy történetből vetetik csak elő, nem hogy épülésére szolgálna a' léleknek, inkább ezt állhatatlannak teszi; és a' mi könnyen vetetik fel, könnyebben el is felejtetik. Hanem bizonyos jó hajlandóság mellett meg kell maradni, 's az elmét hozzá kell szoktatni. Mert, a' melly lélekkel a' szent Írás készült, azon lélekkel azt olvasni, és érteni is szükséges. Soha Pál' érzésmódgyát fel nem érended, még írását szorgalmatosan olvasván, 's rólla szüntelen elmélkedvén, a' jó szándéknak gyakorlása által, lelkét minteggy magadba nem szívod. Soha meg nem érted Dávidot, míg saját tapasztalásoddal zsolnárainak érzeménnyeit magadban fel nem gerjeszted.”

Toldalék.

A' szemeknek illendő gondviselésérül.
(Beer G. Orvos Doctornak javallása szerint.)

I.

Mikép kell az ép és egészséges szemeket jó karban tartani 's oltalmazni.

- 1.) Aluvó helynek, ha lehetséges, jó szobát kell választani, melly sem igen setét, sem olly fekvésű ne legyen, hogy a' felkelő' napnak sűgári akár egyenesen akár visszaütközve az ágyat érvén, a' fekvő' szemeinek alkalmatlanságot okozzanak. Azért minden esetre az ablakokat éjszakának üdejénn vékony, de nem fejtér, hanem zöld vagy kék színű kárpittal bevonva kell tartani, sőt azután is, mikor már felkelt az ágybúl valaki, egy darabig úgy kell hagyni, még tudniillik a' szemek, az éjjeli setétség után, lassankint a' világosságához szoknak.
- 2.) Felébredvén álmábúl valaki, és felkelni készülvén, ha tapasztallya, hogy szemei öszve-ragadtak, vagy máskint nehezen nyílnak meg, erőszakosan soha szét ne terjessze őket; hanem híg nyállal kenegetvén szemfödeleit, gyengén segítsen rajtuk, hogy magoktúl nyilatkozzanak meg. Sőt általlyában a' szemeket dörgölni, vagy éppen kézzel szorítani, nagyon veszedelmes, olly annyira, hogy tellyes megvakulás következhet utánna.
- 3.) A' szemeket reggel, de még is nem azonnal a' felkelés után, hanem kevés üdő múlva, a' mire kiderülnek, sőt napközben is néha, kivált mikor nagyon száraz és poros a' levegő, tiszta friss vízzel meg kell mosni, 's egy keveset fűrosztani, melly alkalmatossággal a' fül megett lévő mocskot is vizes újakkal le kell dörgölni. Csak hogy ez akkor, midőn még hevülésben van a' test, és az orcza izzad, soha se történnyen: másképp náthát, vagy más illyes bajt könnyen kaphat az ember.
- 4.) Reggel, mikor még allig ébredt fel ember, azonképen ebéd és vacsora után, vagy a' testnek erősebb mozgása után is, mindgyárt olly munkához fogni, melly a' szemeket nagyon és különösen érdekli – a' minémű nevezet szerint az igen feszült olvasás – éppen nem tanácsos; mert illyenkor fél óra alatt jobban elfárad 's meggyengül a' szem, mint egyébkor kétszer vagy háromszor annyi üdő alatt.
- 5.) A' ki szemeit nagyon erőltetni, 's otthon sokat tartózkodni kénytelenítetik, ha lehet, világos szállást válasszon magának: melly mindazáltal úgy legyen helyeztetve, hogy a' nap-sugárok egyenesen, annyival kevesebbet pedig a' szomszéd faltúl vissza ütközve az ablakonn be ne ereszkedgyenek; valamint hogy a' világosság, ne fel felé az igen alacsony ablakbúl, hanem inkább le felé jöjjön a' szobába.
- 6.) Azonban, a' felettébb való világosságot, avvagy inkább ennek ragyogó fényét is el kell kerülni, vagy legalább meg kell enyhíteni, távoztatván az igen tündöklő házi eszközöket, úgymint az aranyozott karimájú tükröket, üvegajtókat, csillogósan pallérozott faszekrényeket 's asztalokat, vagy, hogy ezek a' szemnek annyira ne ártsanak, zöld vagy kék színű kárpitokat az ablakok' elejébe helyeztetvén: mellyeket azonn felül úgy meg kell erősíteni, hogy az ajtó vagy ablak felnyittatván, a'szellő idestova ne lebegtesse, 's így a' világosságnak hirtelen változása a' szemeket ne sértegesse.
- 7.) Vigyázni kell a' ruházatra is, hogy kivált a' nyakra való, szűk ne legyen; mert akadályoztattya szabad körülforgását a' vérnek, 's ezt a' fő felé hajtván, a' szemeket vérbe boríttya 's elnehezíti. Ezt okozhattya az állatok ganajjából és vizellettyébül párolygó gőz is, valamint akárminémű, különösen pedig a' csípős dohányfüst, ha sűrűen környékezi a' szemet.

8.) Ártalmasok a' szemnek tovább a' nehéz emésztésű, vagy igen fűszeres étkek, erős borok, 's egyéb hevítő italok. Mert, ezek ugyan felgyújtják a' vért, és a' szemeket ahogyan megtűzesítik, úgy egyszersmind meg is homályosítják: a' nehezen emészthető ételek pedig többnyire nehéz széket okoznak; melly igen esmeretes erőlködéssel menvén végbe, a' szemeket is eszközösen bádgyasztya.

9.) Estve, mikor fogatkozni kezd a' következőleg a' holdvilágnál is, olvasni vagy írni, igen veszedelmes a' szemnek. Sőt, mivel ennek a' setétség általlyában nagyobb ellensége a' fényes napvilágnál; soha sem kell alkonyodás után, ha semmit sem dolgozik is az ember, setétben maradni, hanem legalább csak egy gyertyát is kell a' szobában gyújtani, vagy lámpást égetni, ha pedig szemével mankálkodik valaki, annyi világosságnak kell lenni, hogy minden erőlködés nélkül a' tárgyakat jól meg lehessen különböztetni.

10.) Mivel még az álomtalanság, vagy álomnak akármelley okból való félbenszakasztása is árthat a' különben legegészségesebb szemeknek: a' késő éjszakáig folytatott kártyajátékot, valamint az olvasást és írást is, hacsak az elkerülhetetlen szükség nem hozná magával, ezen tekintetből nem lehet üdőtlennek és helytelennek nem ítélni.

11.) Ha el találják a' dolgozás közben tikkadni a' szemek, többször változtatni szükséges illyenkor a' testnek helyzetetését: úgy hogy az ülés után egy magasabb asztalkánál állva, és az állás után megint elébbeni helyére leülve kell folytatni a' munkát. E' mellett az író vagy olvasó asztalt úgy kell alkalmaztatni, hogy a' világosság résünt a' dolgozónak bal oldala felül reá szolgállyon.

12.) Mikor szabadságában áll az embernek, az olvasásra inkább a' nappali, az írásra pedig, ha gondolkodni kell mellette, és tisztán nem kell írni, az estvéli üdőt, gyertyavilág vagy égő lámpás mellett, válassza magának: így mindenkép elérheti czéllyát, a' nélkül hogy szemeit felettébb erőltesse.

13.) Nem használ a' szemnek, sőt rövidséget okoz, ha valaki a' könyvet vagy az írást, hogy alkalmasabban olvashassa, a' gyertyavilágon túl tartja, vagy hátát nappal az ablaknak fordítván, úgy nézegeti; mivel mind a' két esetben több világosság ütkezik szemeibe vissza, mintsem szükséges a' rendszerint való olvasásra.

14.) Az okfontolással járó tapasztalás szerint, végre bizonyos az, hogy valamint lassan-lassan gyengíti 's fogyasztja akárminémű húzamos buja és fajtalan cselekedet épségét a' szemeknek, úgy viszontag ezeknek tartósságát különösen megesszközli 's oltalmazza a' tiszta és mértékletes élet.

II.

Mikép kell a' gyenge és egészségtelen szemeket ápolgatni.

1.) Mihelyt észre veszi az ember, hogy valamely dologban elfáradnak szemei, legottan azon dologgal, úgymint olvasással, írással, éles nézéssel, fel kell hagynia, máskint a' veszedelem hova tovább, annál inkább nevedkedne. Bizonyos jelei pedig annak, mikor szükséges, hogy egy kis nyugovást kell nekik engedni, a' következők lehetnek: a) Ha a' tűzellő, vagy ama' szempont, mellyből megösmérhetni az előttünk lévő dologot, mindég jobban közelíteni látszik az emberhez; úgy hogy a' kisebb tárgyakat, ha jól meg akarjuk különböztetni, közelebb kell a' szemekhez tartani. – b) Ha valamely munka alatt, a' hol meg kell feszíteni a' szemet, némünémű alkalmatlanság, vagy főkébítő fájdalom jelentgeti magát. – c) Ha minden más ok nélkül a' szemek könyezni vagy nedvesek lenni kezdenek. – d) Ha hirtelen mintegy felhőcske lebeg a' szemek előtt, melly homályosítja a' tárgyakat, vagy szinte főszedelgés támad.

2.) Azonkívül hogy a' dolgot, melly a' szemeket fárasztotta, félben kell hagyni, úgy lehet őket felfrissíteni: ha *a)* tárgya a' munkának másfélével, melly nem nagy erejére, hanem inkább néműnű könnyebbségére esik a' szemeknek, okosan felcseréltetik; – ha *b)* szemeit az ember a' munka közben egy kis üdeig behunnya; vagy, alkalmas fekvése lévén a' háznak, kinéz olykor az ablakonn a' kertbe, vagy mezőre, vagy mennél messzebb lehet – ha *c)* a' felesleg való nedvesség a' főből levonatik langyos lábvíz által, mellybe konyhasót vagy eczetet is lehet tölteni, vagy néha valami kevés dohánypornak (tobáknak) felszívása által; – ha *d)* napközben némellykor a' szemek, kivévén ha csúszban szenvednének, hideg tiszta vízzel, vagy rózsavízzel megmosatnak, vagy inkább csak meghintetnek; – ha *e)* mikor az üdő kedvez, mértékletes mozgást tesz testével az ember, a' szabad levegőben, de még is árnyékos helyekenn sétálgatván, vagy pedig, mikor alkalmatlan az üdő, és van benne mód, a' Billiárd játékban magát gyakorolván.

3.) A' gyenge és egészségtelen szemeknek ápolgatására segédeszköz gyanánt szolgálhatnak a' *szemüvegecskék* (pápaszemek). Az üdőt pedig, mikor hasznos velek élni, a' következő jelek határozzák meg: *a)* midőn a' megkülömböztető látás' pontya a' szemektől észrevehetőképen messzebb távozik; – *b)* midőn az olvasás vagy másféle apró szerű foglalatosság közben nagyobb világosságra szokatlan törekedést tapasztal valaki magában; – *c)* midőn a' kisebb tárgyak, ha tovább szemléltetnek, mintegy öszvefolyni látszanak; – *d)* midőn a' szemek legcsekélyebb feszülésre is mindgyárt eltikkadnak; – *e)* midőn szemüvegecskéken valaki jobban és könnyebben tud olvasni.

A' szemüvegecskében pedig, hogy hasznosan és alkalmasan lehessen velek élni, ezen mineműségek szükségképen megkívántatnak: *a)* Ne nagyobbítsák, se ne kisebbítsék, hanem csak világosabban és tisztábban terjesszék a' szem' elejébe a' tárgyat; – *b)* az üvegecskék egészen tiszták 's minden főt vagy szeplő nélkül valók, szintűgy egyformán vastagok 's domborúak legyenek; – *c)* szükséges rajtok két eggyenlő csont- vagy ezüstfoganték is, mellyekkel a' halándékhoz őket két felül kapcsolni 's alkalmaztatni lehessen.

4.) A' kinek messzelátó vagy nagyító üvegekkel kell élnie, hogy szemeit el ne rontsa, ne csak az egyik, hanem a' másik szemével is nézegessen váltólag rajtok, vagy ha kettős az üveg, mind a' két szemével eggyzersmind.

5.) Utóllýára mind azon észrevételeket rendszabásokat, mellyek az ép és egészséges szemeknek oltalmazására hasznosoknak lenni mondattak, még inkább tartozik figyelemre venni és tellyesíteni az, kinek szemei gyengülni 's erőtlenedni kezdenek, vagy éppen már rosszul is vannak.